

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.4

DOI: 10.32342/2709-6408-2020-1-1-12

Р.В. ЦАЛИН,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ЮРИДИЧНЕ ПОСВІДЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ВІДХОДИ

Статтю присвячено характеристиці правовстановлюючих документів на відходи. Зокрема зауважується, що правовстановлюючими документами на відходи можуть бути: договори (купівлі-продажу, міни, дарування тощо); свідоцтво про право на спадщину; рішення суду; передавальний акт, розподільчий баланс; статут юридичної особи в комплексі з рішенням уповноваженого органу юридичної особи про внесення відходів до статутного капіталу юридичної особи (цей перелік не є вичерпним). Вноситься та обґрунтовується пропозиція щодо посвідчення права власності на відходи, що утворюються в процесі діяльності власника, паспортом відходів, а також пропонуються зміни до законодавства щодо форми та змісту паспорта відходів. Відповідно до чинного законодавства України, відходи виступають як конкретний об'єкт власності. Відходи, що перебувають у процесі обігу, можуть негативно впливати на стан навколишнього середовища, за що покладається відповідальність на індивіда – їх власника. Тому ці питання потребують конкретного правового регулювання екологічного права. Таким чином, проблема засвідчення права власності на відходи, що утворюються в процесі діяльності власника відходів, має бути вирішена шляхом удосконалення правового регулювання відносин поводження з відходами як конкретного об'єкта власності. Важливо підкреслити, що ці документи можуть бути юридичними документами, лише якщо майно є індивідуальним. У цьому випадку договір купівлі-продажу рухомого майна з родовими ознаками не матиме юридичної сили правовстановлюючого акта. У сфері роздрібної торгівлі, побутових послуг доказове значення можуть мати квитанції, чеки, рахунки-фактури, технічні паспорти, замовлення тощо. На сьогодні законодавча позиція не змінилася. Окремо слід зазначити, що чинне законодавство України не передбачає державної реєстрації права власності на відходи. Однак законодавець не забороняє реєструвати обтяження відходів відповідно до Порядку ведення Державного реєстру обтяжень на рухоме майно.

Ключові слова: відходи, право власності на відходи, правовстановлюючі документи на відходи, правопідтверджуючі документи на відходи, паспортизація відходів.

Статья посвящена характеристике правоустанавливающих документов на отходы. В частности отмечается, что правоустанавливающими документами на отходы могут быть: договоры (купли-продажи, мены, дарения и т. п.); свидетельство о праве на наследство; решение суда; передаточный акт, разделительный баланс; устав юридического лица в комплексе с решением уполномоченного органа юридического лица о внесении отходов в уставный капитал юридического лица (данный перечень не является исчерпывающим). Вносится и обосновывается предложение об удостоверении права собственности на отходы, образующиеся в процессе деятельности владельца, паспортом отходов, а также предлагаются изменения в законодательство относительно формы и содержания паспорта отходов. Согласно действующему законодательству Украины, отходы выступают в качестве конкретного объекта собственности. Отходы, находящиеся в процессе обращения, могут негативно влиять на состояние окружающей среды, за что полагается ответственность индивида – их владельца. Поэтому эти вопросы требуют конкретного правового регулирования экологического права. Таким образом, проблема удостоверения права собственности на отходы, образующиеся в процессе деятельности владельца отходов, должна быть решена путем совершенствования правового регулирования отношений обращения с отходами как конкретного объекта собственности. Важно подчеркнуть, что эти документы могут быть юридическими документами, только если имущество является

индивидуальным. В этом случае договор купли-продажи движимого имущества с родовыми признаками не будет иметь юридической силы правоустанавливающего акта. В сфере розничной торговли, бытовых услуг доказательное значение могут иметь квитанции, чеки, счета-фактуры, технические паспорта, заказы и т. п. В настоящее время законодательная позиция не изменилась. Отдельно следует отметить, что действующее законодательство Украины не предусматривает государственной регистрации права собственности на отходы. Однако законодатель не запрещает регистрировать обременения отходов в соответствии с Порядком ведения Государственного реестра обременений на движимое имущество.

Ключевые слова: отходы, право собственности на отходы, правоустанавливающие документы на отходы, правоподтверждающие документы на отходы, паспортизация отходов.

Постановка проблеми. На сьогодні проблемою всієї світової спільноти є проблема захисту навколишнього середовища. З кожним роком зі збільшенням темпів промислового виробництва, кількості транспортних засобів, вирубуванням лісів, безконтрольним використанням природних ресурсів та у зв'язку з іншими чинниками суттєво погіршується стан навколишнього природного середовища, що підтверджується багатьма дослідженнями у сфері екології. У тому числі має місце збільшення забруднення та збільшення кількості відходів. При цьому послідовна державна політика у сфері захисту навколишнього природного середовища, контролю над його забрудненням та поведженням з відходами має місце далеко не в усіх країнах світу.

У Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 рр. звертається увага на зростання в Україні обсягів утворення відходів, у тому числі небезпечних. Серед причин такої невтішної тенденції визначається, зокрема, недосконалість законодавства та системи державного регулювання у сфері поводження з відходами. Одним з таких недоліків на цей час є відсутність визначення на нормативно-правовому рівні правового статусу власника відходів як носія певних прав та обов'язків щодо них, визначення юридичної відповідальності за порушення своїх обов'язків у сфері поводження з відходами. Правовідносини з поводження з відходами як з об'єктом права власності не є належним чином врегульованими, що, по-перше, обумовлює безвідповідальне ставлення до відходів (досить часто неможливо встановити приналежність відходів певній особі та визначити її обов'язки щодо належних їй відходів), та, по-друге, призводить до неорганізованого використання відходів як сировини у виробничому процесі, що дозволяло б отримувати економічну користь від їх подальшого використання. На цей час чітко не визначено підстави виникнення та припинення права власності на відходи, не закріплено особливості матеріальної відповідальності власника за «долю» належних йому відходів, не передбачено документи, що посвідчували б право власності на відходи, тощо.

Відповідно до чинного законодавства України відходи виступають специфічним об'єктом права власності. Відходи в процесі обігу можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища, за що має нести відповідальність певна особа – їх власник. У зв'язку з чим ці питання потребують спеціального правового регулювання саме нормами екологічного права. На сьогодні значний обсяг відносин, що виникають, змінюються та припиняються в процесі реалізації фізичними та юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування правомочностей власника щодо відходів в Україні на нормативно-правовому рівні, переважно врегульований загальними приписами цивільного законодавства.

Таким чином, потребує вирішення проблема посвідчення права власності на відходи, що утворюються в процесі діяльності власника відходів, удосконалення правового регулювання відносин з поводження з відходами як зі специфічним об'єктом права власності.

Стан дослідження. Теоретичні питання щодо форми та змісту правостановлюючих документів на відходи, їх особливих характеристик як специфічного об'єкта права власності, а також їх оборотоздатності як об'єктів рухомого майна, стали предметом наукових досліджень таких вчених, як Є.В. Гузь, О.В. Дзера та ін.

Метою статті є вивчення питання щодо розроблення та можливого визначення на законодавчому рівні документів, що підтверджують право власності на відходи.

Виклад основного матеріалу. Відходи є рухомим майном. Право власності на них не має проходити державну реєстрацію відповідно до Закону України від 01.07.2004 № 1952-

IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (із змінами) [1]. Отже, до правовстановлюючих документів не ставляться вимоги щодо форми та змісту, пов'язані з необхідністю подальшої реєстрації права власності на них.

Єдиним чинником, що впливає на форму та зміст правовстановлюючих документів на відходи, є їх особливі характеристики як специфічного об'єкта права власності, а також їх оборотоздатність як об'єктів рухомого майна. Як слушно зазначає Є.В. Гузь, рухоме майно виступає в цивільному обороті в рамках презумпції оборотоздатності.

Оборотоздатність об'єктів рухомого майна в цивільному обороті визначається об'єктоздатністю та перебуванням майна у праві власності.

Об'єктоздатність тілесних речей визначається їх споживчою цінністю тобто можливістю задоволення інтересів учасників цивільного обороту, а право власності забезпечує можливість переходу їх у власність [2, с. 14–15].

Необхідно відзначити, що в чинному законодавстві не приділяється належної уваги правовстановлюючим документам на рухоме майно.

Як наголошував О.В. Дзера, для переважної частини об'єктів рухомого майна законодавством не передбачаються певні правовстановлювальні документи [3, с. 213].

Отже, право власності може підтверджуватися різноманітними документами. Такими можуть бути, зокрема, договори, свідоцтва про право власності на спадщину, акти передачі-приймання майна, розписки тощо [3, с. 213].

Важливо підкреслити, що вказані документи можуть бути правовстановлювальними документами виключно за умови індивідуалізації майна. При цьому договір купівлі-продажу рухомого майна з родовими ознаками не матиме юридичної сили правовстановлювального документа. У роздрібній торгівлі, у сфері побутових послуг доказове значення можуть мати квитанції, чеки, накладні, технічні паспорти, замовлення тощо [3, с. 213]. Станом на сьогодні законодавча позиція не змінилася.

Отже, враховуючи вищевказану позицію О.В. Дзери, а також особливості відходів як рухомих речей та як специфічного об'єкта права власності, звернемося до аналізу можливих правовстановлюючих документів на відходи.

1. Договори. Перехід права власності на відходи може здійснюватися на підставі договорів, а отже, в такому випадку такі договори, зокрема договори купівлі-продажу, міни, дарування тощо, є правовстановлюючими документами на відходи для їх набувача за таким договором. Чинне законодавство не передбачає обов'язкового нотаріального посвідчення договорів про перехід права власності на відходи.

Як зазначається в ст. 1 Закону України «Про металобрухт», купівлею (реалізацією) металобрухту є діяльність з передачі права власності на металобрухт іншому власнику в обмін на еквівалентну суму коштів або боргових зобов'язань [186]. У ст. 4 цього нормативно-правового акта передбачається, що оформлення документів, які засвідчують набуття права власності на металобрухт, і актів приймання металобрухту є обов'язковим. Власник має зберігати ці документи протягом одного року [186].

2. Свідоцтво про право на спадщину. У зв'язку з тим, що чинне законодавство України не виключає можливості входження відходів до складу спадщини, одним із правовстановлюючих документів на відходи може бути свідоцтво про право на спадщину. Воно може бути отримане особою як в результаті спадкування за законом чи за заповітом.

3. Рішення суду. Особа не позбавлена можливості визнавати право власності на відходи в судовому порядку, у зв'язку з чим в результаті задоволення таких позовних вимог право власності на відходи може підтверджуватися відповідним рішенням суду, яке набрало законної сили у встановленому законом порядку.

4. Передавальні акти, розподільчі баланси. Ці документи можуть бути визнані як правовстановлюючі документи на відходи у випадку реорганізації юридичних осіб у разі зазначення таких відходів у вказаних документах у складі майна, що переходить від однієї до іншої юридичної особи в процесі реорганізації.

5. Статут юридичної особи в комплексі з рішенням уповноваженого органу юридичної особи про внесення відходів до статутного капіталу юридичної особи. Ці документи можуть посвідчувати право власності на відходи такої юридичної особи у випадку внесення відходів до її статутного капіталу.

Особливо проблемним залишається питання визначення правовстановлюючих документів на відходи, що утворилися в процесі діяльності певного власника таких відходів, тобто документів, що підтверджують первісну підставу набуття права власності на відходи.

Вважаємо доцільним розглядати як правопідтверджуючі документи на відходи в таких випадках форми первинної облікової документації на відходи.

Відповідно до Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.11.1999 № 2034 (із змінами) (далі – Порядок), первинним обліком відходів є реєстрація у формах первинних облікових документів (картки, журнали, анкети) відомостей про відходи під час їх утворення на підприємстві та здійснення операцій поводження з ними [4].

Первинний облік відходів ведуть підприємства відповідно до типових форм первинної облікової документації (картки, журнали, анкети) з використанням технологічної, нормативно-технічної, планово-економічної, бухгалтерської та іншої документації [4].

Відомості для первинного обліку відходів, що заносяться до зазначених документів, обумовлюються системою показників, необхідних для заповнення форм державної статистичної звітності та ведення паспорта відходів [4]. Чинне законодавство України не передбачає інших варіантів поставлення на баланс юридичної особи відходів, що виникають під час її діяльності. Отже, на цей момент відсутня можливість в інший спосіб підтвердити факт приналежності відходів, отриманих у результаті здійснення господарської діяльності, конкретному власнику.

При цьому необхідно звернути увагу на ту обставину, що в чинному законодавстві не передбачається, що поставлення певних активів на баланс юридичної особи підтверджує її право власності на них. На цю обставину звертається увага в постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав»: факт знаходження майна на балансі особи сам по собі не є доказом права власності чи законного володіння (п. 23) [5].

Як слушно звертає увагу О.В. Дзера, у підприємницькій практиці досить часто постає питання про правове значення для встановлення права власності взяття юридичною особою майна «на баланс» [3, с. 213]. Ним зауважується також, що в юридичній літературі, а також у судовій практиці взяття майна на баланс розглядається як бухгалтерсько-облікова операція, а не як правовстановлювальний документ. Такий підхід заслуговує на підтримку, оскільки рішення про зарахування майна на баланс приймається юридичною особою в односторонньому порядку.

У зв'язку з цим усі документи, що підтверджують право власника на майно, можна поділити на ті, які безпосередньо засвідчують особу власника (правовстановлювальні), і ті, які лише опосередковано підтверджують право власності особи на майно (правапідтверджувальні) [3, с. 213].

На думку О.О. Кравчука, незважаючи на те, що синтез поняття балансу як поданої у визначеній формі фінансової звітності і поняття балансу як стану активів юридичної особи та її зобов'язань був би прийнятним варіантом для його визначення в законодавстві, на нашу думку, досконалість такого синтезованого поняття все ж була б недостатньою. Баланс може розглядатися як фінансовий звіт, що відображає узагальнену та укрупнену, побудовану за стандартизованою формою інформацію про активи та зобов'язання на певний момент часу. Крім того, баланс є управлінською категорією, яка означає постійний органічний взаємозв'язок активів (майна) підприємства і джерел їх утворення. При цьому активи і джерела їх утворення є не узагальненими, а конкретними, і можуть змінюватися не лише на дату балансу або навіть на конкретну проміжну дату, але постійно в ході діяльності юридичної особи (чи не щосекунди) [6, с. 285–286].

Таким чином, форми первинної облікової документації про відходи є обов'язковою умовою отримання правовстановлюючих документів на відходи, що утворилися в процесі діяльності юридичної особи – власника таких відходів.

Чинним законодавством України не встановлено, який саме правовстановлюючий документ має бути отриманий власником відходів у таких випадках.

На нашу думку, найбільш оптимальним варіантом вирішення цієї проблеми є визначення на законодавчому рівні як правовстановлюючого документа на відходи, що вперше утворюються в юридичної особи-власника, паспорту відходів.

Відповідно до п. 9 Порядку [4] підприємства ведуть паспортизацію відходів для забезпечення вичерпної ідентифікації й визначення оптимальних шляхів поводження з ними. У

цьому ж нормативно-правовому акті зазначається, що паспортизація відходів включає в себе, у тому числі, складання і ведення паспортів відходів.

На сьогодні форми паспортів та інструкції з ведення не розроблено та не затверджено. При цьому в Україні є чинними ДСТУ 2195-99 «Охорона природи. Поводження з відходами. Технічний паспорт відходу. Склад, вміст, виклад і правила внесення змін» [7] та ДСТУ 4462.3.01:2006 «Охорона природи. Поводження з відходами. Порядок здійснення операцій» [8].

Вказані державні стандарти визначають окремі вимоги до паспортизації відходів, в останніх навіть наведено форму паспорта відходів підприємства та інструкцію з його ведення [8, с. 15–25]. Проте ця форма паспорта відходів може вважатися лише зразком такого паспорта, що, на бажання, може вестися підприємством, на якому в процесі діяльності з'являються відходи, оскільки форма паспорта відходів не затверджена в установленому порядку.

При цьому форма паспорта відходів підприємства, визначена в ДСТУ 4462.3.01:2006 «Охорона природи. Поводження з відходами. Порядок здійснення операцій», досить повно відображає інформацію щодо такого підприємства, на якому утворюються відходи, вид відходів, джерело їх утворення, характеристики їх небезпечності, обсяги, етапи поводження з ними тощо [8, с. 15–20].

Паспорт відходів досить повно може ідентифікувати відходи як об'єкт цивільно-правових відносин, відображати їх приналежність до певного суб'єкта, а також відображати походження відходів, а отже, може служити правовстановлюючим документом на відходи. Проте оскільки на сьогодні через відсутність затвердженої в установленому порядку форми паспорта відходів та інструкції щодо його ведення (розробляються Міністерством екології та природних ресурсів України за участю інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади і затверджуються ним за погодженням з МОЗ), складання паспортів відходів відповідно до державних стандартів України не є обов'язковим, а отже, здійснюється далеко не всіма підприємствами.

Таким чином, на цей час існує необхідність усунення ще однієї законодавчої прогалини у сфері поводження з відходами, що безпосередньо може впливати на відносини з використання відходів як об'єктів права власності, а саме розробки Міністерством екології та природних ресурсів України за участю інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади форм паспортів відходів та інструкції щодо їх ведення та затвердження таких документів з погодженням з МОЗ.

На нашу думку, доцільно було б розробити та затвердити таку форму паспорта відходів, яка б найбільшою мірою дозволяла б використовувати паспорт відходів як правовстановлюючий документ на відходи, зокрема передбачити графу щодо відображення власника відходів, передбачити можливість фіксації в паспорті відходів факту переходу права власності на відходи від одного власника до іншого.

Крім того, пропонується доповнити п. 9 Порядку [4] абзацом четвертим такого змісту: «Паспорт відходів є документом, що підтверджує право власності на відходи, які утворилися в процесі діяльності власника відходів. Інформація щодо кількісних та якісних характеристик відходів зазначається в паспорті відходів на підставі форм первинної облікової документації відповідно до цього Порядку. Власник відходів зобов'язаний виготовити паспорт відходів за формою, встановленою чинним законодавством України».

Окремо необхідно відзначити таке. Чинне законодавство України не передбачає проведення державної реєстрації права власності на відходи. Проте законодавець не забороняє реєстрацію обтяжень щодо відходів відповідно до Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 № 830 (із змінами) [9]. Відповідно до цього Порядку (п. 7) для реєстрації обтяження в заяві необхідно вказати: 1) відомості про обтяжувача та боржника; 2) посилання на підставу виникнення обтяження та його зміст; 3) опис рухомого майна, що є предметом обтяження, достатній для його ідентифікації; 4) відомості про заборону чи обмеження права боржника відчужувача предмет обтяження; 5) відомості про випуск заставної або її відсутність.

Ідентифікація відходів відповідно до Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів являє собою віднесення відходів до категорій та класифікаційних груп відповідно до їх походження, складу, стану, технологічних можливостей їх утилізації, знешкодження, а також відповідно до їх небезпеки для довкілля чи здоров'я людини [4]. Для ідентифікації відходів ведеться їх паспортизація. Отже, теоретично існує можливість ідентифікації відходів, що може застосовуватися, у тому числі, й під час реєстрації обтяження відходів як рухомого майна.

Висновки. Як підсумок цього короткого дослідження можна відзначити, що проблема посвідчення права власності на відходи, що утворюються в процесі діяльності власника, потребує подальшого вирішення на законодавчому рівні, що дасть змогу ідентифікувати відходи як об'єкт цивільно-правових відносин, відображати їх приналежність до певного суб'єкта, а також відображати походження відходів. Запропоновано визнавати правовстановлюючим документом паспорт відходів та обґрунтовано необхідність внесення відповідних змін Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів, а також розробки Міністерством екології та природних ресурсів України за участю інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади форм паспортів відходів та інструкції щодо їх ведення та затвердження таких документів з погодженням з МОЗ.

Список використаної літератури

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
2. Гузь Є.В. Рухоме майно як об'єкт цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2015. 20 с.
3. Боброва Д.В., Дзера О.В., Довгерт А.С. Цивільне право України: підручник у 2 кн. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 1999. 864 с.
4. Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 1 листопада 1999 року № 2034. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2034-99-%D0%BF>
5. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 року № 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>
6. Кравчук О.О. Управління державною власністю: адміністративно-правові засади: монографія. К.: НТУУ «КПІ», 2013. 444 с.
7. Охорона природи. Поводження з відходами. Технічний паспорт відходу. Склад, вміст, виклад і правила внесення змін: ДСТУ 2195-99. Чинний від 2001-01-01. К.: Держстандарт України, 2000. 19 с.
8. Охорона природи. Поводження з відходами. Порядок здійснення операцій: ДСТУ 4462.3.01:2006. Чинний від 2007-07-01. К.: Держспоживстандарт України, 2008. 27 с.
9. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 року № 830. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>